

ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ПРЕДМЕТІВ СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ, ЯКІ ПОСЯГАЮТЬ НА ФОНДОВИЙ РИНОК, І ТЛУМАЧЕННЯ ЇХНІХ ОЗНАК

ISSUES OF LEGISLATIVE CONSOLIDATION OF THE OBJECTS OF CRIMES THAT ENCROACH ON THE STOCK MARKET AND THE INTERPRETATION OF THEIR FEATURES

Волинець Р.А.,
к.ю.н., доцент,

доцент кафедри кримінального права та кримінології
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Статтю присвячено аналізу предметів складів злочинів, які посягають на ринок цінних паперів. У ході проведеного дослідження були визначені недоліки правової регламентації цього елемента складів злочинів і запропоновані шляхи їх усунення. Також були розглянуті спірні питання тлумачення цих ознак у науковій літературі та висловлена власна позиція із цих питань.

Ключові слова: предмет злочину, фондовий ринок, цінні папери, реєстрація цінних паперів, інсайдерська інформація.

Статья посвящена анализу предметов составов преступлений, посягающих на рынок ценных бумаг. В ходе проведенного исследования были установлены недостатки правовой регламентации этого элемента составов преступлений и предложены пути их устранения. Также были рассмотрены спорные вопросы толкования этих признаков в научной литературе и высказана собственная позиция по этим вопросам.

Ключевые слова: предмет преступления, фондовый рынок, ценные бумаги, регистрация ценных бумаг, инсайдерская информация.

The article is devoted to the analysis of the objects of the syllables of crimes encroaching upon the securities market. Analysis of the composition of crimes against the stock market, depending on the characteristics of these objects and the role they play in the securities market, allowed to divide them into three types: 1) financial instruments for which there is a legal relationship in the stock market or objects that imitate them; 2) documents used in the securities market; 3) information circulation of which is carried out on the securities market. The first group includes items of crimes covered by Articles 199 and 224 of the Criminal Code of Ukraine. The second group includes the subject of the crime envisaged by Article 223-1, and the third group – Articles 223-2, 232-1 and 232-2 of the Criminal Code of Ukraine. In the course of the study, deficiencies in the legal regulation of this element of the syllables of crime were identified and suggested ways of eliminating them. In particular, it was proposed to define both state and non-government securities as the subject of crime under Article 224 of the Criminal Code of Ukraine, to exclude the reference to such an object of a crime as the system of register of holders of registered securities from the disposition of Article 223-2 of the Criminal Code of Ukraine, to expand the list of items of composition a crime envisaged by Article 223-1 of the Criminal Code of Ukraine, to clarify the features of insider information as a criminal offense under article 232-1 of the Criminal Code of Ukraine, to dispose in the new edition, the disposition of part one of Article 232-2 of the Criminal Code of Ukraine, etc., is added. Controversial issues concerning the interpretation of these features in the scientific literature were also considered, and their own position on these issues was expressed.

Key words: crime object, stock market, securities, securities registration, insider information.

Майже всі склади злочинів, які посягають на фондовий ринок і передбачені ст. ст. 199, 223-1, 223-2, 224, 232-1, 232-2 Кримінального кодексу України (далі – КК), мають свій предмет. Виключенням є лише маніпулювання на фондовому ринку (ст. 222-1 КК), у складі якого такий елемент не виділяється. Для вирішення питання про можливість притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, передбачених цими статтями, велике значення має правильне тлумачення предметів цих злочинів, оскільки саме їх предмети як структурні, відносно самостійні компоненти об'єкта злочину, тобто охоронювані законом цінності, на які посягає особа, розкривають специфіку об'єктивної сторони й інших елементів складу злочину, а також визначають характер і ступінь суспільної небезпеки злочинів, що посягають на ринок цінних паперів.

Метою статті є визначення проблемних аспектів законодавчої регламентації предметів складів злочинів, які посягають на фондовий ринок, а також тлумачення їхніх ознак і розроблення науково обґрунтованих пропозицій, спрямованих на їх усунення.

Аналіз предметів складів злочинів проти фондового ринку, залежно від ознак цих предметів і ролі, яку вони виконують на ринку цінних паперів, дає можливість поділити їх на три види: 1) фінансові інструменти, із приводу яких виникають правовідносини на фондовому ринку, або предмети, що їх імітують; 2) документи, які використовуються на ринку цінних паперів; 3) інформація (відомості), обіг якої здійснюється на ринку цінних паперів.

Фінансові інструменти, з приводу яких виникають правовідносини на фондовому ринку, або предмети, що їх імітують. Одним із компонентів фондового ринку, виходячи з дефініції цього поняття, закріпленого в законі,

є такі фінансові інструменти, як цінні папери й похідні (деривативи). Ці фінансові інструменти (або їх підробки) є предметами складів злочинів, передбачених ст. ст. 199 і 224 КК.

Так, одним із предметів складу злочину, передбаченого ст. 199 КК, одні науковці вважають державні цінні папери [18, с. 568; 10, с. 207], а інші – підроблені державні цінні папери [6, с. 73; 11, с. 204; 14, с. 236; 12, с. 278; 23, с. 76; 22, с. 222; 25, с. 132]. П.П. Андрушко зазначає, що предметом цього злочину (у первинній редакції) є: 1) національна валюта України у виді банкнот чи металевих монет; 2) іноземна валюта; 3) державні цінні папери; 4) білети державної лотереї. При цьому науковець робить уточнення, що предметом злочину є або справжня валюта України чи іноземна валюта (при її підробленні), або підроблена (при її виготовленні). Предметом зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту та самого збуту є підроблена національна валюта України й іноземна валюта [16, с. 600]. На нашу думку, відповідне застереження також має стосуватися й державних цінних паперів. До цього можна лише додати, що предметом злочину в разі підроблення державних цінних паперів є як справжні державні цінні папери, які зазнали злочинного впливу, так і підроблені державні цінні папери, що виникли в результаті такого підроблення.

Чинне законодавство закріплює уніфіковану дефініцію поняття «цінний папір» у ст. 194 Цивільного кодексу України (далі – ЦК), абз. 2 ч. 1 ст. 163 ГК і ч. 1 ст. 3 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок», згідно з яким цінним папером є документ установлені форми з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове чи інше майнове право, визначає взаємовідносини емітента цінного папера (особи, яка видала цінний папір)

і особи, що має права на цінний папір, і передбачає виконання зобов'язань за таким цінним папером, а також можливість передачі прав на цінний папір і прав за цінним папером іншим особам. Свого часу П.П. Андрушко звертав увагу на те, що законами, що регулюють діяльність на ринку цінних паперів, не визначається, які цінні папери є державними, а які – недержавними, а також не визначаються критерії віднесення цінних паперів до того чи іншого виду. У Положенні про депозитарну діяльність Національного банку України, затвердженому Постановою Правління НБУ від 19 березня 2003 р. № 114, під державними цінними паперами розумілися цінні папери, випущені відповідно до вимог законодавства України, емітентом яких є вповноважений державний орган [16, с. 603]. Нині ситуація кардинально не змінилася, із тією різницею, що в Положенні про депозитарну та клірингову діяльність Національного банку України, затвердженому Постановою Правління НБУ від 25 вересня 2013 р. № 387, під державними цінними паперами розуміються лише державні облигації України та казначейські зобов'язання України, випущені відповідно до вимог законодавства України, емітентом яких є вповноважений державний орган. Проте зазначена дефініція не дозволяє повністю визначити перелік цінних паперів, які є предметом злочину, передбаченого ст. 199 КК.

Здійснивши дисертаційне дослідження державних цінних паперів як об'єкта цивільних прав, В.П. Харицький дійшов висновку про те, що державними є емітовані вповноваженими державними органами цінні папери, емісія яких забезпечує вирішення загальнодержавних завдань, не потребує державної реєстрації й здійснюється шляхом учинення емісійних правочинів на підставі постанов КМУ, актів Міністерства України й інших органів державної влади, а обіг опосередковує участь держави в майнових (боргових і приватизаційних) відносинах на засадах юридичної рівності, вільного волевиявлення й майнової самостійності їх учасників [24, с. 60–61].

Як слушно зазначає О.О. Дудоров, державними є цінні папери, емітентом яких виступає держава в особі уповноважених нею органів: вона від свого імені випускає цінні папери й бере на себе зобов'язання, що випливають з умов їх емісії. До них можуть бути віднесені, зокрема, державні облигації України, казначейські зобов'язання України, приватизаційні цінні папери, деякі векселі (наприклад, векселі Державного казначейства України) [9, с. 453]¹. Також до цього переліку слід додати облигації Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, державні деривативи, окремі ощадні (депозитні) сертифікати (депозитні сертифікати Національного банку та депозитні сертифікати овернайт).

На думку О.О. Кашкарова, до предмета злочину, передбаченого ст. 199 КК, необхідно віднести акції державних підприємств, які денационалізуються шляхом створення акціонерного товариства, тобто ті, які вперше розміщуються на фондовому ринку, оскільки на цьому етапі акції таких підприємств забезпечуються державним майном, і в результаті підробки вищевказаних цінних паперів заподіюється шкода державним інтересам [6, с. 82]. Проте ми не поділяємо цю позицію. Як слушно зазначає В.П. Харицький, у сучасних умовах, виходячи з особливостей статусу емітента, слід розрізняти емітовані відповідними публічними утвореннями державні й комунальні цінні папери, а також цінні папери фізичних і юридичних осіб приватного й публічного права. До державних цінних паперів згідно з запропонованою класифікацією належать документи, емітовані відповідними державними органами, що опосередковують участь держави в цивільному обороті. Тому цінні папери, що емітуються

державними юридичними особами як публічного, так і приватного права, до державних не належать. Вони належать до цінних паперів юридичних осіб. Це зумовлено особливостями цивільної правосуб'єктності державних органів. З одного боку, вони є органами державної влади, які структурно визначають державу й опосередковують її участь у цивільних відносинах. З іншого – для забезпечення такої участі вони мають статус юридичних осіб публічного права. Отже, до державних належать лише цінні папери, що емітуються державними органами. Цінні папери, емітовані іншими юридичними особами публічного права, не є державними [24, с. 40–41].

Серед учених-криміналістів дискусійним є питання щодо правової природи облигацій місцевих позик. А.М. Ришелюк зазначає, що погашення цих облигацій має здійснюватися за рахунок коштів і майна, що є комунальною власністю й знаходиться в розпорядженні рад, які їх випустили. Державний бюджет України не відповідає за зобов'язаннями, які виникають із облигацій місцевих позик. Але оскільки органи місцевого самоврядування відповідно до Конституції України є органами, через які народ здійснює свою суверенну владу, то під час розгляду й вирішення питань кримінально-правового характеру вони мають розглядатися як децентралізовані елементи держави. З огляду на це облигації місцевих позик, які випускаються цими органами, також слід відносити до державних цінних паперів [18, с. 569]. Не поділяють цей погляд, зокрема, П.П. Андрушко, О.О. Дудоров, В.Я. Тацій, В.М. Киричко, О.І. Перепелиця, О.О. Кашкаров. О.О. Дудоров слушно звертає увагу на закріплену в Конституції України й інших законодавчих актах відокремленість органів місцевого самоврядування від держави, а так само й на те, що емітентом облигацій місцевої позики виступає відповідна рада, яка й повинна виконувати обов'язки за рахунок коштів місцевих бюджетів. Дослідник доходить висновку, що виготовлення з метою збуту, збут або використання іншим чином підроблених облигацій місцевої позики як недержавних цінних паперів треба кваліфікувати не за ст. 199, а за ст. 224 КК [7, с. 285; 11, с. 254; 9, с. 453]².

Отже, предметом злочину, передбаченого ст. 224 КК, є підроблені недержавні цінні папери. При цьому недержавними є цінні папери, які не охоплюються поняттям «державні цінні папери». Аналіз регулятивного законодавства, що регламентує діяльність фондового ринку, насамперед Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок», дозволяє зробити висновок, що до недержавних цінних паперів належать такі: 1) пайові цінні папери (акції; інвестиційні сертифікати; сертифікати ФОН; акції корпоративного інвестиційного фонду); 2) боргові цінні папери (облигації підприємств; облигації місцевих позик; ощадні (депозитні) сертифікати (крім депозитних сертифікатів Національного банку та депозитних сертифікатів овернайт), векселі (крім векселів Державного казначейства України), облигації міжнародних фінансових організацій); 3) іпотечні цінні папери (іпотечні облигації, іпотечні сертифікати, заставні); 4) похідні цінні папери; 5) товаророзпорядчі цінні папери.

Одними з найбільш дискусійних у науці питань, пов'язаних зі складами конкретних злочинів у сфері господарської діяльності, на думку О.О. Дудорова, є питання про доцільність закріпленої у ст. 199 і ст. 224 КК диференційованої оцінки незаконних дій із державними та недержавними цінними паперами й можливість інкримінування зазначених норм у разі підроблення цінних паперів, що існують у бездокументарній формі [4, с. 174].

² Ураховуючи єдину мету випуску державних і комунальних цінних паперів (цінних паперів місцевих позик) – поповнення бюджетів і вирішення проблем фінансування соціально-економічного розвитку на загальнодержавному та регіональному рівнях, В.П. Харицький обґрунтовує їх спорідненість і пропонує термінологічно визначити їх на доктринальному рівні як цінні папери публічних утворень [24, с. 7]. П.П. Андрушко [16, с. 871] та О.О. Кашкаров [6, с. 82] відносять облигації місцевих позик до предмета злочину, передбаченого ст. 224 КК.

¹ Аналогічну або близьку за змістом позицію підтримують А.М. Ришелюк [18, с. 569], В.М. Киричко, О.І. Перепелиця та В.Я. Тацій [14, с. 237], Д.Л. Вигovskyкий і К.А. Голдзіцький [10, с. 208], О.О. Кашкаров [6, с. 81–82].

Положення про необхідність однакової кримінально-правової охорони сфери обігу державних і недержавних цінних паперів активно обстоюють О.О. Кашкаров, І.В. Сингаївська й О.О. Дудоров [6, с. 28, 155, 166; 20, с. 58, 99–100, 106–107, 194, 205, 303; 9, с. 453–454]. Як слушно зазначає О.О. Дудоров, у ст. 273 Модельного Кримінального кодексу держав – учасниць СНД ідеться про виготовлення, зберігання з метою збуту й збут будь-яких підроблених цінних паперів. Подібний варіант вирішення проблеми охорони сфери обігу цінних паперів у КК цілком узгоджувався б із закріпленою в чинному законодавстві рівноправністю всіх форм власності й рівністю всіх суб'єктів права власності перед законом (ст. 13 Конституції України), урахував би те, що держава, емітуючи цінні папери, бере участь у зобов'язальних правовідносинах і виступає як суб'єкт цивільного права. Держава в такому разі виступає як повноцінний учасник господарської діяльності, позбавленої будь-якої імперативності й спрямованої на залучення позичкових коштів [9, с. 453].

Диференціація кримінальної відповідальності за незаконні дії з державними й недержавними цінними паперами створює суттєві труднощі під час тлумачення кримінально-правових норм, передбачених ст. ст. 199 та 224 КК, оскільки ані в чинному законодавстві, ані в науковій літературі однозначно та чітко не визначено, що саме слід розуміти під державними цінними паперами та які види цінних паперів слід відносити до цієї категорії. Це породжує певні суперечки щодо кримінально-правової кваліфікації діянь винних осіб за відповідними статтями КК.

Цінні папери за формою існування поділяються на бездокументарні цінні папери та документарні цінні папери (абз. 1 ч. 3 ст. 3 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок»). Однак у вирішенні питання про можливість інкримінування зазначених вище норм у разі підроблення цінних паперів, що існують у бездокументарній формі, також немає одностайності. А.М. Ришелюк послідовно обстоює позицію, згідно з якою предметом злочину, передбаченого ст. 224 КК, є недержавні цінні папери, що існують у документарній (паперовій) формі. Він вважає, що не може бути визнане злочином, передбаченим цією статтею, відкриття рахунку в цінних паперах і внесення записів про зарахування на такий рахунок не випущених реально цінних паперів, а також унесення таких записів на правомірно відкритий рахунок у цінних паперах у комп'ютерних базах даних, що їх ведуть депозитарії та зберігачі цінних паперів – юридичні особи, яким законом дається право надання послуг щодо зберігання цінних паперів, відкриття та ведення рахунків у цінних паперах, обслуговування операцій на цих рахунках тощо. За наявності підстав такі дії можуть кваліфікуватися за ст. ст. 361 або 364 КК, а якщо вони спрямовані на заволодіння чужим майном шляхом обману чи зловживання довірою – і за ст. 190 КК [17, с. 699, 700; 18, с. 687, 688]³.

Натомість переважна більшість науковців, навпаки, вважають, що предметом виготовлення, збуту та використання підроблених недержавних цінних паперів можуть бути недержавні цінні папери як у документарній, так і в бездокументарній формі [16, с. 867, 868; 7, с. 17, 286; 14, с. 360; 11, с. 255]. Як слушно зазначає О.О. Кашкаров, бездокументарні цінні папери необхідно визнавати предметом злочинів, передбачених ст. ст. 199 і 224 КК,

оскільки документарні й бездокументарні цінні папери мають однакову економічну природу та юридичну силу й відображають боргові й інші майнові відносини, що засвідчують право володіння частиною товарного чи грошового капіталу [6, с. 84]. О.О. Дудоров звертає увагу на те, що ст. 224 КК не конкретизує форму існування цінних паперів й має універсальний характер, а отже, сфера застосування цієї кримінально-правової норми не повинна обмежуватися лише документарною формою випуску цінних паперів [9, с. 472]. На підтримку зазначеної позиції можемо додати ще кілька аргументів. По-перше, А.М. Ришелюк до предметів злочину, передбаченого ст. 199 КК, відносить такі державні цінні папери, як державні облігації України. Відповідно до абз. 2 ч. 12 ст. 10 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» державні облігації України можуть існувати виключно в бездокументарній формі. Тобто науковець не заперечує, що предметом злочину, передбаченого цією нормою, можуть бути цінні папери в бездокументарній формі. Ураховуючи це, позиція щодо невизнання цінних паперів у бездокументарній формі предметом злочину, передбаченого ст. 224 КК, є непослідовною. По-друге, визнання цінних паперів у бездокументарній формі предметом злочинів, передбачених ст. ст. 199 та 224 КК, набуває особливої актуальності у зв'язку з активним використанням на фондовому ринку України бездокументарної форми цінних паперів і поступовим скороченням переліку цінних паперів у документарній формі, а також урахування процес знерухомлення цінних паперів.

Як слушно зазначає О.О. Дудоров, підроблення недержавних цінних паперів у бездокументарній формі, окрім ст. 224 КК, слід додатково кваліфікувати за ст. 361 КК «Несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку» [4, с. 57; 9, с. 473]. Розвиваючи цю позицію, О.О. Кашкаров зазначає, що в разі підроблення бездокументарних цінних паперів, емітентом яких є держава, дії винного також необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст. ст. 199 і 361 КК [6, с. 85]. Ця позиція заслуговує на підтримку, оскільки в такому разі має місце ідеальна сукупність злочинів.

Для забезпечення однакової правової оцінки незаконних дій із державними та недержавними цінними паперами та однозначного вирішення питання про можливість інкримінування ст. 224 КК у разі підроблення цінних паперів, що існують у бездокументарній формі, необхідних змін потребують ст. ст. 199 і 224 КК. Так, із диспозиції ч. 1 ст. 199 КК має бути виключена вказівка на державні цінні папери. Із диспозиції ч. 1 ст. 224 КК має бути виключена вказівка, згідно з якою предметом цього злочину є виключно недержавні цінні папери, і мають бути внесені зміни, згідно з якими предметом злочину, передбаченого цією статтею, мають бути цінні папери (як державні, так і недержавні) у документарній або бездокументарній формі.

Документи, які використовуються на ринку цінних паперів, виступають предметом злочину, передбаченого ст. 223-1 КК. Переважна більшість науковців визначає предметом цього злочину документи, які подаються до уповноваженого органу для реєстрації випуску цінних паперів [14, с. 350; 11, с. 251; 9, с. 468; 10, с. 238; 18, с. 681; 19, с. 380]. Натомість П.П. Андрушко вважає, що предметом цього злочину є інформація (відомості), яка міститься в документах, що подаються для реєстрації емісії будь-яких недержавних цінних паперів: як тих, що випускаються у формі відкритого розміщення, так і тих, які випускаються в інших формах (зокрема шляхом розподілу між засновниками (учасниками)) [16, с. 853]. На нашу думку, предметом цього злочину все ж є доку-

³ Російські криміналісти Б.В. Волженкін, Н.О. Лопашенко та В.Ф. Лапшин також вважають, що бездокументарні цінні папери не є предметом злочину, передбаченого ст. 186 «Виготовлення, зберігання, перевезення або збут підроблених грошей або цінних паперів» КК РФ [1, с. 510–511; 26, с. 797]. Як зазначає Н.О. Лопашенко, бездокументарні цінні папери не можуть бути предметом цього злочину за змістом закону, який передбачає паперову форму предмета злочину. Їх підробка та привласнення тягнуть кримінальну відповідальність за ст. ст. 159 «Шахрайство» та 272 «Неправомірний доступ до комп'ютерної інформації» КК [15, с. 593]. Натомість С.В. Максимов, навпаки, розглядає внесення в пам'ять ЕОМ записів про придбання фіктивного права на бездокументарний цінний папір як фальшивомонетництво та відносить бездокументарний цінний папір до предметів цього злочину [2, с. 74].

менти, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів, оскільки саме вони зазнають злочинного впливу в результаті вчинення злочину, передбаченого ст. 223-1 КК. У результаті злочинних дій інформація, яка міститься в цих документах, також зазнає злочинного впливу. Однак доки така інформація не буде оформлена відповідно до вимог, передбачених законодавством про фондовий ринок, доти вона не буде прийнята до розгляду Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку (далі – НКЦПФР)⁴.

У той же час уточнення П.П. Андрушка про те, що відповідна інформація міститься в документах, що подаються для реєстрації емісії будь-яких *недержавних* (курсив наш – Р. В.) цінних паперів, є слушною, оскільки емісія державних цінних паперів не підлягає регулюванню НКЦПФР. Тому документи про випуск державних цінних паперів не є предметом досліджуваного злочину.

Подання НКЦПФР заяви і всіх необхідних документів для реєстрації випуску цінних паперів і проспекту їх емісії є одним з обов'язкових етапів як публічного, так і приватного розміщення цінних паперів. Відповідно до ч. 1 ст. 29 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» емітент подає НКЦПФР заяву й документи, необхідні для реєстрації випуску та проспекту емісії цінних паперів, не пізніше як протягом 60 днів після прийняття рішення про розміщення цінних паперів органом емітента, уповноваженим приймати відповідне рішення. Перелік документів, необхідних для реєстрації випуску та проспекту емісії цінних паперів, а також порядок їх реєстрації встановлюються НКЦПФР. Додаткові вимоги до реєстрації випуску та проспекту емісії цінних паперів банків установлюються НКЦПФР за погодженням із НБУ (ч. 4 ст. 29 цього Закону).

Розкриваючи зміст словосполучення «документи, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів», що використовується в диспозиції ст. 223-1 КК, слід зазначити, що воно охоплює такі документи: заява про реєстрацію випуску відповідних цінних паперів; інші документи, які відповідно до вимог нормативно-правових актів НКЦПФР необхідно подати Комісії для реєстрації випуску відповідних цінних паперів; проспект емісії цінних паперів⁵.

В.М. Киричко, О.І. Перепелиця, В.Я. Тацій пишуть про те, що в законодавчій процедурі реєстрації випуску цінних паперів, передбаченій Законом України «Про цінні папери та фондовий ринок», ця реєстрація є лише проміжним етапом, на якому емітенту видається Тимчасове свідоцтво про реєстрацію випуску цінних паперів. До правових підстав для прийняття НКЦПФР остаточного рішення щодо внесення відповідної інформації до Державного реєстру випусків цінних паперів та видачі Свідоцтва про реєстрацію випуску цінних паперів також входить реєстрація звіту про результати розміщення цінних паперів. Отже, під документами, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів, за ст. 223-1 КК, на думку правників, слід розуміти документи, які подаються на різних законодавчих етапах емісії цінних паперів до НКЦПФР, але які є необхідними для прийняття остаточного рішення щодо внесення відповідної інформації до Державного реєстру випусків цінних паперів і видачі Свідоцтва про реєстрацію випуску цінних паперів. На прак-

⁴ Цікаво, що предметом злочину, передбаченого ст. 366 КК (у первинній редакції), на думку П.П. Андрушка й А.А. Стрижівської, може визнаватися внесення службовою особою до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей (будь-які офіційні документи, зокрема й офіційні документи фізичних осіб [16, с. 419]), а не інформація, що міститься в цих документах.

⁵ Виокремлення проспекту емісії цінних паперів серед інших документів, що подаються для реєстрації випуску цінних паперів і виступають предметом досліджуваного злочину, зумовлене тим, що в одних підзаконних нормативно-правових актах НКЦПФР цей документ включений до переліку документів, що подаються для реєстрації випуску цінних паперів, а в інших – визначений окремо. Крім того, він має важливе інформаційне значення, оскільки на підставі ознайомлення з інформацією, що в ньому міститься, інвестори приймають рішення про придбання цінних паперів.

тиці це означає, що предметом цього злочину можуть визнаватися ті документи, які (відповідно до законодавства про цінні папери) обов'язково подаються до НКЦПФР для реєстрації: а) випуску цінних паперів; б) проспекту емісії цінних паперів (а також змін до нього); в) звіту про результати розміщення цінних паперів [14, с. 351–352].

На нашу думку, предмет досліджуваного злочину визначений занадто широко. Звісно, подання НКЦПФР заяви і всіх необхідних документів для реєстрації випуску цінних паперів і проспекту їх емісії є проміжним етапом як публічного, так і приватного розміщення цінних паперів. Однак саме після надходження заяви й документів, необхідних для реєстрації випуску та проспекту емісії цінних паперів, НКЦПФР здійснює одночасно *реєстрацію* (курсив наш – Р. В.) випуску та проспекту емісії цінних паперів або відмовляє в реєстрації (абз. 1 п. 1 ч. 2 ст. 29 Законом України «Про цінні папери та фондовий ринок»). Звісно, до отримання свідоцтва про реєстрацію випуску цінних паперів необхідно пройти ще низку етапів розміщення цінних паперів. Крім того, і в цьому Законі, і підзаконних нормативних актах чітко розмежовується етап подання НКЦПФР усіх необхідних документів для реєстрації випуску цінних паперів і етап подання НКЦПФР звіту про результати розміщення цінних паперів. Це дає підстави стверджувати, що під «реєстрацією випуску цінних паперів» (у контексті ст. 223-1 КК) слід розуміти лише такий етап емісії цінних паперів, як подання НКЦПФР заяви й усіх необхідних документів для реєстрації випуску та проспекту емісії цінних паперів, передбачений п. 4 ч. 1 і п. 4 ч. 2 ст. 28 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок». Водночас зазначена вище позиція є напрямом удосконалення ст. 223-1 КК.

Інформація (відомості), обіг якої здійснюється на ринку цінних паперів. Згідно з преамбулою Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» цей Закон регулює відносини, що виникають під час розміщення, обігу цінних паперів і провадження професійної діяльності на фондовому ринку, з метою забезпечення відкритості й ефективності функціонування фондового ринку. У зв'язку із цим важливого значення набуває інформація, яка розповсюджується та використовується на фондовому ринку. Ця інформація є предметом злочинів, передбачених ст. ст. 223-2, 232-1 і 232-2 КК.

Предмет злочину, передбаченого ст. 223-2 КК, у науковій літературі також визначається неоднозначно. На думку одних учених, ним може бути система реєстру власників іменних цінних паперів або система депозитарного обліку цінних паперів [10, с. 239; 11, с. 253; 14, с. 355]. Інші вчені взагалі прямо не визначають предмет цього злочину [19, с. 383; 18, с. 684–685]. Натомість П.П. Андрушко вважає, що предметом цього злочину є інформація про емітента цінних паперів, їх власників і номінальних утримувачів, про емітовані та розміщені цінні папери, про осіб, наділених певними правами щодо цінних паперів, яка міститься в системі реєстру власників іменних паперів і в системі депозитарного обліку цінних паперів [16, с. 861].

Задля правильного встановлення предмета цього злочину необхідно проаналізувати такі поняття, як система реєстру власників іменних цінних паперів і система депозитарного обліку. Так, відповідно до абз. 18 ст. 1 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» система реєстру власників іменних цінних паперів – це сукупність даних, що забезпечує ідентифікацію зареєстрованих у цій системі власників, номінальних утримувачів і емітента, а також іменних цінних паперів, зареєстрованих на них, облік усіх змін інформації щодо вищевказаних осіб і цінних паперів, одержання та надання інформації цим особам і складання реєстру власників іменних цінних паперів. Згідно з Положенням про порядок ведення реєстрів власників іменних цінних паперів, затвердженим Рішенням

ДКЦПФР від 17 жовтня 2006 р. № 1000, елементами зазначеної системи були такі: реєстр власників іменних цінних паперів, емісійний рахунок, особові рахунки емітента та зареєстрованих осіб, облікові журнали (реєстри) з ведення реєстру, документи, які є підставою для формування та внесення змін до системи реєстру.

Однак 6 липня 2012 р. набув чинності Закон України «Про депозитарну систему України», який докорінно змінив правові засади функціонування депозитарної системи України та встановив новий порядок реєстрації та підтвердження прав на емісійні цінні папери й прав за ними в системі депозитарного обліку цінних паперів, а також порядок проведення розрахунків за правочинами щодо емісійних цінних паперів. Цим Законом було скасовано Закон України «Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні», а згодом Рішенням НКЦПФР «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких нормативно-правових актів» від 24 червня 2014 р. № 808 було скасовано й вищезазначене Рішення ДКЦПФР.

У зв'язку з прийняттям Закону України «Про депозитарну систему України» в Україні поступово створюється якісно нова депозитарна система, яка являє собою сукупність учасників депозитарної системи та правовідносин між ними щодо ведення обліку цінних паперів, прав на цінні папери й прав за цінними паперами та їх обмежень, що встановлюються в системі депозитарного обліку цінних паперів, зокрема внаслідок проведення розрахунків за правочинами щодо цінних паперів. У рамках депозитарної системи України здійснюється депозитарна діяльність – діяльність професійних учасників депозитарної системи України та НБУ щодо надання послуг зі зберігання й обліку цінних паперів, обліку й обслуговування, набуття, припинення та переходу прав на цінні папери та прав за цінними паперами й обмежень прав на цінні папери на рахунках у цінних паперах депозитарних установ, емітентів, депозитаріїв-кореспондентів, осіб, які провадять клірингову діяльність, Розрахункового центру з обслуговування договорів на фінансових ринках, депонентів, а також надання інших послуг, які відповідно до цього Закону мають право надаватися професійними учасниками депозитарної системи України. При цьому депозитарна діяльність здійснюється на основі системи депозитарного обліку цінних паперів⁶.

Відповідно до ч. 1 ст. 22 Закону України «Про депозитарну систему України», в установлених законодавством випадках реалізація прав за емісійними цінними паперами здійснюється на підставі реєстру власників іменних цінних паперів⁷. Складення реєстру власників іменних цінних паперів здійснює Центральний депозитарій цінних паперів, а у випадках, установлених цим Законом, – НБУ (ч. 2 статті 22 Закону «Про депозитарну систему України»).

Набуття й припинення прав на цінні папери й прав за цінними паперами здійснюється шляхом фіксації відповідного факту в системі депозитарного обліку. У системі депозитарного обліку реєструються обмеження прав на

⁶ Система депозитарного обліку цінних паперів – це сукупність інформації, записів про емісійні цінні папери (вид із зазначенням типу, номінальна вартість і кількість, обмеження обігу тощо) на рахунках у цінних паперах власників таких рахунків, про емітентів, власників цінних паперів, що мають права за цінними паперами та права на цінні папери, обмежень прав на цінні папери, уповноважених ними осіб, управителів, заставодержателів, інших осіб, наданих відповідними правами щодо цінних паперів, яка містить дані, що дають змогу ідентифікувати емісійні цінні папери й зазначених осіб, реєстр кодів цінних паперів (міжнародних ідентифікаційних номерів цінних паперів), а також інша передбачена законодавством інформація (абз. 1 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про депозитарну систему України»).

⁷ Реєстр власників іменних цінних паперів – перелік власників іменних цінних паперів, складений відповідно до вимог законодавства Центральним депозитарієм або у випадках, установлених Законом України «Про депозитарну систему України», – НБУ на певну дату із зазначенням кількості іменних цінних паперів, належних зазначеним власникам на праві власності, номінальної вартості й виду таких цінних паперів та іншої інформації, визначеної НКЦПФР (п. 16 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про депозитарну систему України»).

цінні папери, також у ній можуть реєструватися обмеження прав за цінними паперами у випадках і в порядку, що встановлені Комісією. Вимоги до інформації, яка вноситься до системи депозитарного обліку, установлюються Центральним депозитарієм за погодженням із НКЦПФР (ч. 2 ст. 4 Закону України «Про депозитарну систему України»).

Аналіз положень регулятивного законодавства про фондовий ринок дозволяє зробити висновок, що в рамках депозитарної системи України має місце лише система депозитарного обліку цінних паперів, на підставі даних якої Центральний депозитарій цінних паперів (а в передбачених законом випадках – НБУ) складає реєстр власників іменних цінних паперів. У зв'язку із цим указівка на такий предмет злочину, передбачений ст. 223-2 КК, як система реєстру власників іменних цінних паперів, має бути виключена з диспозиції цієї кримінально-правової норми.

У разі невнесення відповідних змін або внесення недостовірних змін до системи депозитарного обліку злочинного впливу зазнає саме відповідна система як сукупність інформації (даних), оскільки певна інформація (дані), що в ній міститься, перестає бути актуальною й мати об'єктивний характер. Таким чином, визначення предметом злочину, передбаченого ст. 223-2 КК, системи депозитарного обліку цінних паперів видається більш обґрунтованим.

На відміну від попередніх злочинів, предметом незаконного використання інсайдерської інформації (ст. 232-1 КК) у науковій літературі однозначно визнається інсайдерська інформація. Інсайдерською вважається лише відповідна інформація про емісійні цінні папери, оскільки внаслідок прямої вказівки законодавця вона стосується лише емітента, його цінних паперів і похідних (деривативів). Інформація про неемісійні цінні папери (ощадні (депозитні) сертифікати, векселі тощо)⁸ та інші фінансові інструменти не є інсайдерською та не може бути предметом злочину, передбаченого ст. 232-1 КК. Звертаємо увагу, що відповідно до п. 1 ст. 1 Директиви № 2003/6/ЄС Європейського Парламенту и Ради ЄС про використання інсайдерської інформації в процесі торгів і маніпулювання ринком (ринкових махінацій), інсайдерська інформація – це нерозповсюджена прямо або непрямо конкретна інформація, яка стосується одного або кількох власників фінансових інструментів, а також самих фінансових інструментів [27]. Натомість чинне регулятивне законодавство обмежує таке поняття, визначаючи інсайдерською лише інформацію про такі фінансові інструменти, як емісійні цінні папери. Ураховуючи євроінтеграційний напрям розвитку України та підписання Угоди про асоціацію, вважаємо, що настав час поступового узгодження законодавства про ринок цінних паперів із законодавством ЄС. У зв'язку із цим дефініція терміна «інсайдерська інформація» має бути розширена за рахунок включення до такої інформації відомостей не тільки про емісійні цінні папери, але й про фінансові інструменти взагалі. Паралельно відповідні зміни мають бути внесені до ст. 232-1 КК.

Виходячи з дефініції терміна «інсайдерська інформація», закріпленої в ч. 1 ст. 44 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок», інсайдерською є певна інформація лише про цінні папери та похідні (деривативи), що перебувають в обігу на фондовій біржі. Натомість попередня редакція ч. 1 ст. 44 цього Закону визнавала інсайдерською будь-яку неоприлюднену інформацію про емітента, його цінні папери або правочини щодо них, оприлюднення якої могло значно вплинути на вартість цінних паперів. Це означало, що ст. 232-1 КК охоплювала незаконне використання інсайдерської інформації як на біржовому (фондові біржі), так і на позабіржовому (тор-

⁸ Натомість ст. 285 КК Королівства Іспанія передбачає покарання для того, хто безпосередньо або через посередника використовує інформацію, що має значення для котирування будь-якого виду цінних паперів або оборотних документів на організованому, офіційному чи визнаному таким ринку [13, с. 135].

говельно-інформаційні системи) ринках цінних паперів. Як зазначає О.В. Кологойда, в Україні «на вторинному ринку цінних паперів, як і на первинному, провідні позиції займає позабіржовий обіг. Саме поза межами фондових бірж здійснюється реалізація основної частки вперше емітованих цінних паперів і практично вся вторинна торгівля» [8, с. 280]. При цьому небезпека використання неоприлюдненої інформації в процесі курсоутворення цінних паперів у торговельно-інформаційних системах є не меншою, ніж тоді, коли це відбувається на фондових біржах [3, с. 112–113]. За таких обставин, на думку О.О. Дудорова, рішення вітчизняного законодавця обмежити коло відомостей, що становлять інсайдерську інформацію, а отже, сферу застосування ст. 232-1 КК, навряд чи може бути розцінене схвально [9, с. 479]. Ураховуючи вищезазначене, із дефініції терміна «інсайдерська інформація» має бути виключена вказівка про перебування цінних паперів і похідних (деривативів) в обігу на фондовій біржі.

Предметом злочину, передбаченого ст. 232-2 КК, є інформація про діяльність емітента. Задля визначення змісту цього поняття необхідно звернутися до регулятивного законодавства про ринок цінних паперів. При цьому, як слушно зазначає П.П. Андрушко, закони, якими регулюється відносини між емітентами цінних паперів та інвесторами в цінні папери, зокрема Закони України «Про цінні папери та фондовий ринок» і «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)»⁹, не визначають види й обсяг інформації про діяльність емітента (зокрема фінансово-господарську), яка повинна надаватися ним інвесторам, і порядок надання такої інформації. Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок», який, як визначено в його преамбулі, регулює відносини, що виникають під час розміщення, обігу цінних паперів і провадження професійної діяльності на фондовому ринку, з метою забезпечення відкритості й ефективності функціонування фондового ринку взагалі не згадує про право інвестора в цінні папери, зокрема акціонера, на отримання від емітента інформації про його діяльність, як і про відповідний обов'язок емітента, а отже, не визначає порядок надання такої інформації. На його думку, сформульована у ст. 232-2 КК норма зумовлює необхідність внесення змін і доповнень до регулятивного законодавства, що регулює відносини на фондовому ринку, щодо визначення порядку надання (одержання) інвесторам у цінні папери інформації про діяльність емітента цінних паперів [16, с. 937–938, 939]. Аналіз регулятивного законодавства про ринок цінних паперів дозволяє стверджувати, що ця пропозиція й досі не втратила своєї актуальності. У зв'язку із цим розділ V «Розкриття інформації на фондовому ринку» Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» має бути доповнений статтею, яка б визначала загальний порядок надання (одержання) інвесторам у цінні папери інформації про діяльність емітента цінних паперів.

Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 116 ЦК учасники господарського товариства мають право одержувати інформацію про діяльність товариства в порядку, установленому установчими документами. Відповідно до абз. 4 ч. 1 ст. 88 ГК учасники господарського товариства мають право одержувати інформацію про товариство. На вимогу учасника товариство зобов'язане надати йому для ознайомлення річні баланси, звіти про фінансово-господарську діяльність товариства, протоколи ревізійної комісії, протоколи зборів органів управління товариства тощо. Аналогічне положення закріплене в п. «г» ч. 1 ст. 10 Закону України «Про господарські товариства». Слід звернути увагу, що перелік документів, закріплений в абз. 4 ч. 1 ст. 88 ГК, на відміну від п. «г» ч. 1 ст. 10 Закону України «Про господарські товариства», не є вичерпним. Виходячи зі змісту

п. 5 ч. 1 ст. 116 ЦК, до нього можуть входити й інші документи, передбачені установчими документами.

Розкриваючи зміст положень п. «г» ч. 1 ст. 10 Закону України «Про господарські товариства», ст. 116 ЦК і ст. 88 ГК, Верховний Суд України зазначає, що господарське товариство зобов'язане надавати учаснику (акціонеру) на його вимогу лише документи звітного характеру (річні баланси, звіти про фінансово-господарську діяльність, протоколи ревізійної комісії, протоколи зборів органів управління товариства) та інформацію, що міститься в установчих документах товариства, а не будь-яку інформацію щодо господарської діяльності товариства, якщо інше не передбачено установчими документами товариства (п. 36 Постанови Пленуму ВСУ від 24 жовтня 2008 р. № 13 «Про практику розгляду судами корпоративних спорів»).

Як слушно зазначає А.М. Ришелюк, інвестор у цінні папери (зокрема акціонер) має право на одержання певної інформації безпосередньо від емітента цінних паперів, а в деяких випадках – право на ознайомлення з певною інформацією про діяльність емітента. Закон передбачає право на персональне одержання відповідної інформації або ознайомлення з нею переважно для акціонерів [18, с. 707].

На думку одних науковців, предметом досліджуваного злочину є інформація про діяльність емітента цінних паперів, яка згідно із законом повинна надаватися службовою особою емітента інвестору в цінні папери, зокрема акціонеру, на його письмовий запит [16, с. 937; 14, с. 387–388]. Вважаємо, що така позиція не повністю розкриває предмет злочину, передбаченого ст. 232-2 КК. Як слушно зазначає О.О. Дудоров і А.М. Ришелюк, надання недостовірної інформації про діяльність емітента може кваліфікуватися за ст. 232-2 КК незалежно від того, вчинене воно на запит інвестора або без такого запиту [9, с. 485; 18, с. 709].

Звертаємо увагу на те, що в законодавстві про фондовий ринок передбачені випадки, коли службові особи емітента за власною ініціативою зобов'язані надавати інвесторам інформацію про діяльність емітента. Так, наприклад, відповідно до абз. 1 ч. 1 ст. 35 Закону України «Про акціонерні товариства» письмове повідомлення про проведення загальних зборів акціонерного товариства та проект порядку денного надсилається кожному акціонеру, зазначеному в переліку акціонерів, складеному в порядку, установленому законодавством про депозитарну систему України, на дату, визначену наглядовою радою, а в разі скликання позачергових загальних зборів (на вимогу акціонерів) – акціонерам, які цього вимагають. Повідомлення про проведення загальних зборів акціонерного товариства має містити дані, чітко визначені в ч. 5 цієї статті. Проведення загальних зборів товариств за відсутності акціонерів, яким не надсилалися повідомлення, є розповсюдженою практикою на території України й активно використовується в процесі рейдерських захоплень суб'єктів господарювання. Однак нині такі діяння не утворюють складу злочину, передбаченого ст. 232-2 КК, навіть якщо це заподіяло інвестору в цінні папери (зокрема акціонеру) матеріальну шкоду в значному розмірі.

Із метою вдосконалення диспозиції ч. 1 ст. 232-2 КК пропонуємо викласти її в такій редакції: «Умисне ненадання службовою особою емітента інвестору в цінні папери (зокрема акціонеру) інформації про діяльність емітента в межах і/або на умовах, передбачених законом, або надання йому завідомо недостовірної інформації, якщо це заподіяло інвестору в цінні папери (зокрема акціонеру) матеріальну шкоду в значному розмірі»¹⁰.

Підбиваючи підсумок, необхідно зазначити, що питання правової регламентації та тлумачення ознак предметів злочинів, які посягають на фондовий ринок, у низці випадків вирішуються доволі неоднозначно та потребують удосконалення. У зв'язку із цим нами були запропоновані власні варіанти вирішення розглянутих питань.

⁹Цей Закон утратив чинність, однак у Законі України «Про інститути спільного інвестування» вищезазначені питання також не врегульовані.

¹⁰ Натомість ст. 255 КК Республіки Казахстан передбачає кримінальну відповідальність за ненадання інформації або надання завідомо неправдивих відомостей державним органам і утримувачам цінних паперів посадовими особами емітента цінних паперів [20, с. 357].

ЛІТЕРАТУРА

1. Волженкин Б.В. Преступления в сфере экономической деятельности по уголовному праву России. СПб.: Юридический центр Пресс, 2007. 765 с.
2. Гаухман Л.Д., Максимов С.В. Преступления в сфере экономической деятельности. М.: Юр Инфор, 1998. 296 с.
3. Глушков В.О., Коваленко П.М. Шахрайство на фінансових ринках у біржовій торгівлі. Правовий та кримінологічний аналіз. К.: Ін Юре, 2008. 280 с.
4. Дудоров О.О. Злочини у сфері господарської діяльності: особливості кримінальної відповідальності. Вісник Асоціації кримінально-го права України. 2014. № 1 (2). С. 169–175. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/2_12.pdf.
5. Дудоров О.О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика: монографія. К.: Юридична практика, 2003. 924 с.
6. Кашкаров О.О. Проблеми кваліфікації злочинів у сфері випуску та обігу цінних паперів: монографія. Х.: Формат плюс, 2008. 186 с.
7. Киричко В.М., Перепелиця О.І. Злочини у сфері господарської діяльності за Кримінальним кодексом України та в судовій практиці: науково-практичний коментар; за заг. ред. В.Я. Тація. Х.: Право, 2010. 784 с.
8. Кологойда О.В. Правове регулювання фондового ринку України: навч. посіб. К.: Юрінком Інтер, 2008. 320 с.
9. Данилевський А.О., Калмиков Д.О., Хавронюк М.І. та ін. Кримінальне право (Особлива частина): підручник у 2 т.; за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. Луганськ: Елтон-2, 2012. Т. 1. 2012. 780 с.
10. Грищук В.К., Волкотруб С.Г., Омельчук О.М., Виговський Д.Л. та ін. Кримінальне право України. Особлива частина: навч. посіб.; за ред. В.К. Грищука, О.М. Омельчука. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2016. 642 с.
11. Баулін Ю.В., Борисов В.І., Тютюгін В.І. та ін. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник; за ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. К.: Право, 2015. 680 с.
12. Зеленов Г.М., Карчевський М.В., Письменський Є.О., Хавронюк М.І. та ін. Кримінальне право: Особлива частина: підручник; за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. К.: Дакор, 2013. 786 с.
13. Станіч В.С. Кримінальний кодекс Королівства Іспанія. К.: ОВК, 2016. 284 с.
14. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. Х.: Право, 2013. Т. 2: Особлива частина. 1040 с.
15. Лопашенко Н.А. Преступления в сфере экономической деятельности: теоретический и прикладной анализ: монография. В 2 ч. Ч. II. М.: Юрлитинформ, 2015. 640 с.
16. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: у 2 т. / за заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. К.: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2009. Т. 1. 2009. 964 с.
17. Дудоров О.О., Навроцький В.О., Ришелюк А.М. та ін. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України; за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. К.: Юридична думка, 2010. 1288 с.
18. Дудоров О.О., Навроцький В.О., Ришелюк А.М. та ін. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України; за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. К.: Юридична думка, 2012. 1316 с.
19. Петков С.В., Мотлях О.І., Малярчук Н.В., Корнеєв Ю.В. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. К.: Центр учбової літератури, 2015. 696 с.
20. Сингаївська І.В. Фальшивомонетництво в Україні: кримінально-правовий та кримінологічний аспекти: монографія. Луганськ: Віртуальна реальність, 2010. 358 с.
21. Станіч В.С. Кримінальний кодекс Азербайджанської Республіки, Кримінальний кодекс Республіки Казахстан. К.: ОВК, 2016. 490 с.
22. Ступник Я.В. Кримінальне право України. Особлива частина: навчально-методичний посібник. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2017. 716 с.
23. Тютюгін В.І. Комаров О.Д., Рубашенко М.А. Кримінальне право. Особлива частина: посібн. для підготовки до іспитів. Х.: Право, 2017. 160 с.
24. Харицький В.П. Державні цінні папери як об'єкти цивільних прав: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Х., 2006. 239 с.
25. Шевчук А. В., Дякур М.Д. Кримінальне право України (Особлива частина): навч. посіб. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2013. 472 с.
26. Энциклопедия уголовного права. Т. 19. Преступления в сфере экономической деятельности. СПб.: СПб ГКА, 2012. 1215 с.
27. Directive 2003/6/EC of the European Parliament and of the Council of 28 January 2003 on insider dealing and market manipulation (market abuse). URL: <http://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2003/6/oj>.